

## portreti 1800–1870

u povodu izložbe u  
povijesnom muzeju hrvatske

mirjana petričević

Iz veoma bogate zbirke portreta koju posjeduje Povijesni muzej Hrvatske, uglavnom s područja kojemu je Zagreb središte, izloženo je oko 300 djela iz razdoblja klasicizma, romantizma i bidermajera.

Portretno slikarstvo takvog opsega može nas obavijestiti o mnogim posebnostima društvenih i likovnih odnosa karakterističnih za neke srednjoevropske zemlje i njihov odraz u Hrvatskoj, kao što nas može podsjetiti i na zbivanja koja su im prethodila uvjetujući takav razvoj. Izložba predstavlja portret u ulozu umjetničkog i društvenog dokumenta, koji daje ne samo zanimljive podatke o ličnostima naše prošlosti nego i slijed društvenih preobražaja s predstavnicima koji su omogućili umjetničku djelatnost u ovoj sredini.

Klasicizam se javlja u Francuskoj prije građanske revolucije kao opozicija baroknoj feudalnoj reprezentaciji koju je u dvorskom portretu H. Rigaud doveo do vrhunca. Francusko građanstvo, kao umjetnički naručitelj, postaje ravnopravno aristokraciji izražavajući vlastite društvene i estetske nazore. Nasuprot isticanju naslijeđenih privilegija i društvenog položaja, ono traži individualnost, psihološku uvjerljivost i ljudsko dostojanstvo po uzoru ra antiku. Program nove umjetnosti stvara J. L. David. U portretu se očituje većom jasnoćom i preciznošću crteža. Nestaju slikarski efekti

svjetla i sjene, prozračnost i kolorizam. Boje su podređene crtežu i reljefnoj modelaciji. U portretima, bez naglašene čuvstvenosti, ima psiholoških karakterizacija, ali i dosljedne objektivnosti u prenošenju vidljive stvarnosti koja uvjetuje jednaku pažnju u slikanju svih detalja slike. Nakon Davida J. D. Ingres ostvaruje portretni ideal novog vremena. Slikajući bogate građane i feudalnu aristokraciju, daje posebnu ljepotu crtežu i veće značenje bojama.

Ta u biti građanska umjetnost širi se u svim evropskim zemljama po uzoru na Francusku, prihvaćaju je i aristokratski krugovi, ali zbog jačeg feudalnog utjecaja promjene u odnosu plemićkog i građanskog portreta nešto su drugačije.

Klasicizam u srednjoevropskim zemljama postepeno prelazi u bidermajer i romantizam koje nije uvijek jednostavno odvojiti zbog nedostatka izrazitijih stilskih karakteristika. Bidermajer je pojam vezan za građane bez revolucionarne samosvijesti, sklonih kompromisu, koji se pred društvenim problemima povlače u vlastite domove i atmosferu bogatih intérieura. Sve se to odražava u slikarstvu, pa i u portretu Waldmüllera, Amerlinga i Menzela. F. G. Waldmüller glavni je predstavnik bidermajera u Austriji. I on se služi strogim zatvorenim crtežom kao i većina slikara tog razdoblja, pa i oni koji se smatraju bliži romantizmu (nazarenci). Zato se romantični portret, osim eventualno slobodnijeg izražavanja bojom, više odlikuje raspoloženjem i naglašenijim unutrašnjim životom nego nekom posebnom slikarskom tehnikom. E. Delacroix je izuzetan slikar i u francuskom romantizmu, jer boji podređuje i crtež i oblik. U opoziciji romantizmu i težnji za suvremenijim temama G. Courbet stvara program realizma koji će u drugoj polovici XIX st. imati svoje sljedbenike i u srednjoevropskim zemljama. To je okvir umjetničkih evropskih stremljenja u vremenском razdoblju od 1800. do 1870.

Ali kad je u pitanju portretno slikarstvo XIX st., njegovo značenje ne treba obavezno tražiti u vrhunskim djelima istaknutih umjetnika. Nalazimo ga u presjeku brojnih slikarskih imena i još većem broju naručilaca. Nove društvene prilike dovede i umjetnost u drugačiji položaj, a slikarski portret od sredstava za reprezentaciju uglednih pojedinaца postaje roba za opću potrošnju najširih građanskih slojeva (L. Menaše).

Upravo takav široki raspon portretnog slikarstva pruža izložba u Povijesnom muzeju Hrvatske. Od vladarskog portreta u izvedbi poznatih dvorskih slikara, aristokratskih i građanskih portreta u izvedbi umjetnika solidne slikarske reputacije do djela skromnih slikarskih obrtnika. Od svog osnutka godine 1846. Narodni je muzej sabrao velik broj likovnih djela, većinom portreta. To su radovi stranih i domaćih slikara, uglavnom bečkoga slikarskog kruga. Ta galerija portreta većinom poznatih ličnosti u djelima sada već i bolje poznatih slikara omogućuje svakako zanimljiv doživljaj u susretu sa slikarstvom prošlog stoljeća. Kulturna veza s Bečom odraz je političke ovisnosti, ali i značajne umjetničke uloge koju je u prvoj polovici XIX st. Beč imao u srednjoj Evropi. Profesori bečke akademije bili su dobri poznavaoци svog métierа, a ponekad su uz to još i daci talijanskih, francuskih ili engleskih umjetnika, što pridonosi većoj raznolikosti austrijskog slikarstva. J. B. Lampi, J. P. Krafft, F. Amerling, L. Kupelwieser, J. Kriehuber, A. Prinzhofer, W. A. Rieder, F. Schrotzberg, F. G. Waldmüller i drugi istaknutiji austrijski slikari sudjeluju i na ovoj izložbi. Od njih su neki poznati dvorski portretisti i kao takvi pristupačniji domaćim velikaškim porodicama.

Građanski portret u Hrvatskoj opsegom je skromniji u odnosu na portrete plemstva, »zaostaje« upravo onoliko koliko u nas kasni proces dubljih društvenih promjena.

Vojnički duh ustava centralističke feudalne monarhije nije ostavljao mnogo prostora građanstvu vojno-krajinskih graničnih zemalja. Ne može se mimoći ni to da je narodni i kulturni preporod u Hrvatskoj više nošen vjerom intelektualnih krugova u povijesnu opravdanost njihovih zahtjeva nego nekim većim ekonomskim blagostanjem koje bi im moglo osigurati i veću političku samostalnost. Portretno slikarstvo u Hrvatskoj zrcali uglavnom mogućnosti nosilaca društvene svijesti i njihovu težnju da ne zaostanu za suvremenim kulturnim i umjetničkim kretanjima u Evropi.

Prvi je značajniji portretist preporodnog razdoblja u Zagrebu Mihael Stroy. Djeluje od 1830. do 1842, u vremenu općeg poleta i optimizma, slikajući predstavnike plemstva i građanstva bez naglašenih društvenih razlika. Plemkinje i građanke na njegovim portretima jednako su »otmjene i elegantne«. Tek u nekim atributima ili tradicionalnim odorama predstavnika aristokratskih rodova uočavamo feudalnu tradiciju, a u portretima klera i neku ukočenu veličajnost. Iz užeg preporodnog kruga ističu se portreti Stanka Vraza i Pavla Stosa.



Vjekoslav Karas školovan je u Italiji, i u Rimu dolazi u doticaj s nazarencima i njihovim načinom slikanja. Izložena »Rimljanka s lutnjom« pokazuje njegovu veliku senzibilnost za odnose boja, ljepotu linija i detalja. Usprkos tragičnoj sudbini ostvario je u psihološkom portretu nekoliko najboljih djela hrvatskog slikarstva XIX st. Djeluje u Karlovcu i Zagrebu od 1848. do 1858. Portreti Ane Krešić i Mije Krešića uz izrazitu likovnu vrijednost daju veoma zanimljivu informaciju o dijelu domaćeg gradarstva pedesetih godina prošlog stoljeća. Njegov portret Ljudevita Gaja neposrednije od mnogih analiza svjedoči kako je i na tom licu zamro stvaralački zanos preporodnih dana.

Ivan Zsche od 1850. do 1863. najznačajnija je ličnost u likovnom životu Zagreba. Portretirajući velik broj suvremenika (D. Rakovca, N. Nikolića, Lj. Vukotinovića, J. Jelačića i dr.) ostvaruje niz izvrsnih rješenja skladnih boja i fine modelacije, a u ženskim portretima dostiže sigurno najviši domet bečkog slikarskog kruga u Hrvatskoj.

M. Stroy, V. Karas i I. Zsche po svom djelovanju najznačajnije su slikarske ličnosti toga razdoblja u Zagrebu. Pa i ako izložba »Portreti 1800—1870« nema posebne namjere da prikaže razvoj portretnog slikarstva u Hrvatskoj, svojim izborom i obradom podataka izvanredno pridonosi boljem poznavanju njegova razvoja i proširuje uvid u slikarstvo XIX st. u Hrvatskoj.

Otkriće je izložbe Johann Kilian Herrlein, slikar koji studira i djeluje uglavnom u Beču, nećak Andreasa Herrleina, učitelja crtanja u Ljubljani. Može se pretpostaviti da je 1801. boravio u Hrvatskoj, na osnovi većeg broja portreta iz te godine (Knežević, Drašković). Među izloženim djelima ističe se portret Karoline Knežević klasicističkih oznaka. Antun Keller od 1801. slika



u Varaždinu (portret trgovca Gortana i njegove žene), a od 1815. u Zagrebu i okolici (portret gospode Stanković). Ferdinand Georg Waldmüller dolazi u Zagreb s banom Gyulayem i boravi tu 1813/14. Bečki slikar Josef Ziegler boravi u Zagrebu 1829/30. i portretira biskupa Alagovića i Josipa Kukovića, a u Beču Josipa Draškovića 1831, i arheologa Franju Carrara 1841. God. 1829. portretira Christian von Mayr turopoljske plemiće J. Brigljevića i A. Zdenčaja. Školovao se na minhenskoj akademiji i nije identičan sa slikarom istoga imena

iz Beča, koji je 1832. slikao vedute Rijeke. Od 1840. djeluje Josip Malignani u Zagrebu i Osijeku. Najveće je otkriće izložbe Franz Wiehl, slikar podrijetlom iz Češke, dak bečke akademije. U Zagrebu djeluje od 1841, kada oglašava svoje usluge u slikanju portreta, do 1843, a za to relativno kratko vrijeme portretirao je niz ličnosti iz najuglednijih aristokratskih obitelji (Drašković, Oršić, Nugent, Vraniczany, Vojković i dr.). Velik broj njegovih portreta govori o popularnosti toga slikara, a donekle se može mjeriti s onom M. Stroya, koji upravo u to



vrijeme odlazi u Ljubljanu. Izloženi su portreti vojnog graditelja J. K. Knežića i Jurja Draškovića, obnovitelja Trakoščana. Matija Brodnik radi od 1842. do 1845. Thugut Heinrich, rodом Bečanin, portretira aristokraciju u Budimu i Münchenu; u Zagrebu boravi od 1843. i slika portreta najznačajnijih kulturnih i političkih ličnosti, Lj. Gaja, Lj. Bedekovića, I. Kukuljevića, J. Hau- lika, te obitelji Rakovac i Krieger. Izložen je portret J. Jelačića. Vjekoslav Karas dolazi sa školovanja 1848. Josef Stroberger od 1844. u Zagrebu slika i izrađuje dagerotipije. Slikar Mayerwieser djeluje u Hrvatskoj od 1856. Dragutin Stark dolazi u Zagreb 1849. kao đak bečke i praške akademije. Uz pedagoški rad objavljuje i teoretske članke o umjetnosti. Slikao je portrete u duhu bidermajera koji prelazi u realizam. Jakov Stager specijalizirani je minijaturist. Radi u Zagrebu i drugim gradovima od 1840. do 1859. portretne minijature osebujnih zatvorenih linija. Izloženi su portreti Ane Kuždić, građanke iz Bjelovara (1846), i Terezije Labaš, građanke iz Vukovara (1848). Utjecao je na minijaturno slikarstvo zagrebačkog kruga. Slikarski amaterizam česta je pojava u XIX st. Kako se crtanje učilo i u vojnim akademijama, slikarstvom se bave i mnogi časnici. Franjo Kružić bavi se slikanjem i kartografijom, ali se nije posvetio slikarstvu poput J. Pavlovića. Portretira J. J. Strossmayera. Prema podatku u arhivu PMH, da postoji »kip Kružića što ga je sam načinio«, izloženi portret iz 1840. mogao bi biti njegov autoportret.

Od 1854. slika Varaždinac Albert Moses (Mosé), koji je studirao u Beču, Münchenu i Rimu. Izlaže u Zagrebu, ali uskoro napušta Hrvatsku.

I Karolina Mihanović, nakon studija u Veneciji, 1867. zauvijek napušta domovinu. Portrete užeg obiteljskog kruga slika od 1865. do 1867. i među njima svoje najbolje djelo

»Portret sestre Sidonije«. Portreti majke Jozefine i oca časnika Franje pl. Mihanovića, odnedavna u Zagrebu (privatni posjed M. Sikirić), po obiteljskoj tradiciji pripisuju se Karolini, a po koncepciji i detaljima doista odgovaraju njenim slikama. Stilski su veoma bliski »Portretu bake« koji se nalazi u Beču i jedini ima signaturu (»Josefa Baronin Maasburg gem. 1865. v. ihr. Enkelin Carolina Mihanovich«).

Josip Franjo Mücke portretist je i slikar povijesnih prizora i pejzaža. U Đakovu, Osijeku i Vukovaru slika slavonsku vlastelu, a nakon Zsche- ove smrti dolazi u Zagreb. Njegovim djelovanjem do 1872. završava ovo razdoblje izrazite dominacije bečkoga slikarskog kruga, koje u portretu nosi obilježje akademskog realizma.

Utjecaj bečke akademije očigledan je ne samo u Hrvatskoj i Sloveniji, nego i u Češkoj i Mađarskoj. Generacijama slikara akademija je pružala solidnu likovnu naobrazbu u skladu s određenim stilskim razdobljima i kulturno-povijesnim epohama. U drugoj polovici XIX st. javljaju se težnje za nacionalnim i suvremenijim likovnim izrazima, u čemu će München i Pariz dati značajnije poticaje nego što ih je mogao dati Beč.

Izložene Waldmüllerove slike zaslužuju svakako posebnu pažnju. Premda portreti bana Gyulaya i Maksimilijana Vrhovca pripadaju njegovim ranijim djelima, oni pokazuju kako bidermajer oblikuje naturalističke tendencije od kojih je mala udaljenost do realizma. U Hrvatskoj se nalaze još neki portreti toga slikara (muškarca iz 1828, nepoznatog bankara iz 1832, Strossmayerove majke i dr.), koji je proučavanje prirode smatrao jedinim umjetničkim ciljem. Tražio je reformu i ukidanje akademija.

Od slika koje su stigle sa stranim obiteljima u Hrvatsku najvredniji je portret žene iz švicarske obitelji Salis-Seevis, koja je davala visoke časnike Francuskoj i Austriji. Pret-

postavka da je to djelo Ingesa zasad nema potvrde, ali se ne mogu poreći ingesovske značajke u crtežu i boji.

Kiparskim djelima zastupljen je A. D. Fernkorn (Jelačić, Nugent), a ističu se dva klasicistička portreta A. Canove: Napoleonovo poprsje sa stanovitom individualnošću i portret baruna Josipa Vrkaljana, graditelja najljepšeg klasicističkog dvorca u Hrvatskoj, s realističkom karakterizacijom.

Od portreta srpskih slikara izložena su djela Koste Jankovića, Laze Milića, Jovana Popovića i Novaka Radonića.

Johann Daniel Donat djeluje uglavnom u Pešti. Kod nas i u Vojvodini sačuvane su slike od kojih neke sam spominje u popisu svojih radova. Njegov portret Cecilije Jelačić iz 1820. pokazuje inventivnost u povezivanju mladenačkog lika s pejzažem.

Portret u pejzažu prilično je česta pojava u prvoj polovici XIX st. Pejzažnu pozadinu primjećujemo na minijaturama bračnog para Khauz (Steigmann, 1810), na akvarelnom portretu »nakladatelja narodnih knjigah« Koste Stojšića iz 1850, pa i na velikom portretu Ljudevita Vukotinića iz 1861, u kojem Ivan Zsche povezuje intérieur s pogledom na daleki krajolik. Izabrani gradski predjeli prikazuju se na portretima kad su na neki način povezani s portretiranim likom. Tako u pozadini portreta F. K. Ottenfelsa, vlastelina Bežanca i austrijskog poslanika u Carigradu, primjećujemo carigradsku vedutu (F. Schrotzberg, 1837).

Sa ženskim portretima bidermajer ostvaruje nekoliko rješenja u kojima se cvijeće, nakit, čipkasti ukrasi i dekoltirane haljine bogatih nabora ujedinijuju s intérieurom, pejzažnom ili neutralnom pozadinom u uspjele cjeline (F. Schrotzberg, M. Brodnik, M. Stroy). I dok portretna minijatura, posebno muških likova, ostvaruje uvjerljivu psihološku karakterizaciju kao npr. u portretu

L. Soića, pomorskog kapetana iz Bakra, plošno-linearna stilizacija ženskih likova i na minijaturama daje za bidermajer karakteristična dekorativna rješenja (J. Stager).

Kad se traži reprezentativnost, to se razdoblje — jače u intimnom ili obiteljskom nego reprezentativnom portretu — služi starijim rješenjima sa stupovima, tradicionalnim

odorama, dekorativnim draperijama, ali u likovnoj izvedbi karakterističnoj za XIX st. (F. Beda, L. Nugent u odjeći viteza reda Zlatnog runa 1874).

Pretežan broj slika iz ranijih desetljeća pridonosi još većoj zanimljivosti ove izložbe koja nas upoznaje s dijelom društvene i umjetničke prošlosti naše sredine. Postavljena

na temelju svestrano obrađenog kataloga Marijane Schneider, izložba znači velik doprinos kulturnoj povijesti XIX st. Proširuje dosadašnje znanje o djelovanju stranih i domaćih slikara u razdoblju od 1800. do 1870, kao i našu predodžbu o mogućnostima umjetničke narudžbe nekih društvenih slojeva u Hrvatskoj.



jakob stager  
ana kuždić,  
1846

112

